

punkt er spørsmålet om hvordan det var å leve før det elektriske lys, ligger bokens hovedtyngde på elektrisitetens implikasjoner for lyskulturen. Garnert gir en interessant skildring av belysningsspørsmålets sammenfiltring med svensk modernisme og sosial ingeniørkunst i tiden mellom omkring 1920 og frem til 1960-tallet.

Den før-elektriske lyskultur blir beskrevet i bokens første del. I den fremkommer dessuten mer av bokens kulturhistoriske ambisjoner, som er ganske knapt presentert i et forord. Her som i resten av boken danner den lystekniske utvikling tidslinjen som belysningens kulturhistorie fortelles gjennom. Fra enkle lyspinner av furu, lyskjerring for talglys, oljelamper, tranlamper, vokslys og stearin, og frem til fotogenlampen, som forbereder overgangen til elektrisk belysning. Men det er ikke den teknologiske utvikling av belysningen i seg selv som er Garnerts hovedanliggende. Det er måten ulike belysningsteknikker har formet arbeidssdagen lengde, rytmen i årstidene og aktiviteter knyttet til dem, og blitt brukt som sosiale markører. I bokens første halvdel blir også billedkunsten brukt dels som kilder til hvordan ulike lyskilder har blitt brukt, dels som kilder til hvordan ulike lyskilder har endret selve billedkunstens måte å arbeide med visuell persepsjon. Maleriet er ikke bare *om* lys, det males *med* lys, belysningsformene skaper «lyskunstnere» som for eksempel de nordiske impresjonister.

Ifølge Garnert hadde den førelektriske belysningshistorie en annen rangordning av sansene enn vår. Da mulighetene for god belysning uavhengig av naturlig dagslys var mer begrenset, vekslet også sansenes rangordning mer med dag og natt, og med årstidene. Om kvelden, på høsten og vinterhalvåret ble det tid til fortellinger og samtaler uten avbrudd. Fortellerkunsten varierer altså med de medietekniske vilkår,

Jan Garnert 2016. *Ut ur mørkret: Ljusets och belysningens kulturhistorie*. Lund, Historiska media. 269 s.

Anmeldt av Peter Forrás

Jan Garnert innleder sin bok *Ut ur mørkret: Ljusets och belysningens kulturhistorie* med følgende spørsmål: hvordan var det å leve uten elektrisk belysning når mennesket er så avhengig av lys? Boken er en historisk fremstilling av lyskultur i vid forstand, i Sverige de om lag siste 200 år, elektrisk så vel som ikke-elektrisk. Lyskulturen har vært elektrisk i om lag 100 år. Elektrisk belysning i hjemmene kom i løpet av 1920-tallet, og begynte å bli tatt i bruk i den svenske industrien på 1880- og 90-tallet. Boken faller slik sett i to hoveddeler, ganske enkelt i belysningens kulturhistorie før og etter elektrisiteten. Selv om Garnerts utgangs-

og her er Garnert inne på et viktig skjæringspunkt mellom kulturhistorie og mediehistorie. Med elektrisiteten ble dessuten ikke bare synssansen en mer dominerende sans over øret og stemmen, i tillegg gjorde radio, telefon, tv, elektrisk belysning og internett mulig en overskridelse av stemmens, hørselens og synssansens biologiske begrensinger, ifølge Garnert. Da stemmen og øret var mer sidestilt med synssansen, hadde det også sosiale implikasjoner. Samværet på landsbygden utspilte seg på kveldene gjerne rundt én lyskilde, der mindre lyskrevende oppgaver ble utført, akkompagnert av fortellinger, samtale og kanskje sang eller høytlesing. I motsatt ende av den sosiale skalaen var lys i overflod en luksus frem til det elektriske lys ble mer alminnelig. Langt ut på 1800-tallet var egne illuminasjoner viktige elementer ved fest og høytid blant borgerskapet.

Elektrifiseringen av lyskulturen tar til i industrien, først som utendørsbelysning ved et par sagbruk i 1876, så kommer den eldste kjente innendørsbelysning ved Rydals bomullsspinneri i 1882. Deretter spredte den elektriske belysningen seg til jernverk, mekaniske verksteder, så til restauranter, gatebelysning, havneanlegg, butikker og etter hvert private hjem i løpet av 1920-tallet. Garnert skriver at Sverige tidlig ble elektrifisert både i byene og på landet sammenliknet med resten av Europa. 1920- og 30-tallet er i det hele tatt preget av rasjonalitet og modernitet med tanke på lyskultur, og selve ordet «lyskultur» dannes i og med profesjonaliseringen av belysningsspørsmålet som kommer med den innflytelsesrike foreningen *Svenska Föreningen för Ljuskultur* i 1926. Moderne elektrisk belysningshistorie i Sverige frem til 1960-tallet skrives i stor grad med nettopp denne foreningens ideer som kjerne. Fra da ble belysning knyttet til hygiene, helse, luft

og lys – datidens sentrale begreper i en kulturell modernisme og rasjonalisme som også ble omsatt i «folkhemmet» som en metafor for moderne sosialdemokratisk samfunnsbygging. «God belysning – gott arbete», er parolen som for Garnert illustrerer det tette bånd som da var dannet mellom modernisering og sosial ingeniørkunst. En kan også merke seg at arbeidet det her ble siktet til, både var arbeid ute og hjemme. Garnert bruker da også mye plass på å vise hvordan forestillingen om et godt og rasjonelt hjem ble laget med belysning som et av de sentrale faktorer.

Garnert følger videre lyspæren, lysrøret, armaturene, lyshimlinger og LED-lys og lysprofesjonenes utvikling frem mot vår tid. Belysningshistorien er en historie som Garnert skriver ut fra flere historiske perspektiver samtidig; kunsthistorie, designhistorie, teknologihistorie, kulturhistorie og sosialhistorie. Hovedinntrykket er likevel at det er *hjemmet* som danner det viktigste stedet for avlesningen av belysningens kulturhistorie. Slik sett plasserer boken seg i en forskningstradisjon som dels kan relateres til kunstindustriens tradisjonelle felt – forholdet mellom form og funksjon og svarene som ble gitt av den svenske belysningsprofesjonen – og til kulturhistorisk forskning på hjemmets teknologier. Et siste historisk poeng som jeg vil trekke frem fra Garnert er at 1950-tallet forskjøv oppmerksomheten fra rasjonell til trivelig belysning. Dette betyr ikke at modernismen «døde», men den ble mer oppmerksom på hva de som bodde i de rasjonelle hjemmene brukte og likte. Det Garnert skriver om «lyshygiene» og bruken av kunnskap om øyets fysiologi på 1930-tallet er også svært interessant. Det er synd at det vitenskapshistoriske nivået i belysningens kulturhistorie ikke blir mer utviklet. I en ellers svært opplysende bok om lys å se på og lys å se med, kunne en tenke seg en noe mer

inngående drøfting av vitenskaps- og profesjonsmakt i 1900-tallets omorganisering av sansenes innbyrdes forhold.